

17. Мишанич О. Література Закарпаття XVII–XVIII століть. – К., 1964.
18. Недзельский Е. Очерк карпаторусской литературы. – Ужгород, 1932.
19. Панькевич І. Тишівська “Александрія” із початку XVIII в. // Науковий збірник Товариства “Просвіта”. – Ужгород, 1922. – Р. 1.
20. Панькевич І. Підкарпатські русини на культурній місії у русинів галицьких при кінці XVII і початком XIX ст. // Підкарпатська Русь. – 1927. – Ч. 10.
21. Панькевич І. Покрайні записи на підкарпатських церковних книгах // Науковий збірник Товариства “Просвіта”. – Ужгород, 1929. – Р. 6; 1937. – Р. 12.
22. Стрипський Г. Турки під Віднем. Пісня із р. 1686 // Літературна неділя. – 1941. – Ч. 14.
23. Тихий Ф. З окраїни чесько-руських літературних взаємин // Науковий збірник Товариства “Просвіта”. – Ужгород, 1923. – Р. 2.
24. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
25. Яворский Ю. Два замечательных карпаторусских сборника XVIII-го в. (Описание рукописей и тексты). – Киев, 1909.
26. Яворский Ю. Ветхозаветные библейские сказания в карпаторусской церковно-учительной обработке конца XVII-го века // Науковий збірник Товариства “Просвіта”. – Ужгород, 1927. – Р. 5.
27. Яворский Ю. Национальное самосознание карпаторуссов на рубеже XVII–XIX веков. – Ужгород, 1929.
28. Яворский Ю. Литературные отголоски “русько-украинского” периода в Закарпатской Руси 1919 года // Карпаторусский сборник. – Ужгород, 1930.
29. Яворский Ю. Исторические, личные, вкладные и другие записи в карпаторусских рукописных и печатных книгах XVI–XIX веков // Науковий збірник Товариства “Просвіта”. – Ужгород, 1930–1931. – Р. 7–8.
30. Яворский Ю. Новые рукописные находки в области старинной карпаторусской письменности XVI–XVIII вв. – Прага, 1931.

Ольга Назаренко (Львів)

Іван Франко і Тернопільщина

Про перебування Івана Франка в моєму рідному селі Купчинці і на хуторі Драгоманівка, де пройшло моє дитинство, я знаю із розповідей моїх рідних та вважаю своїм обов’язком бодай частково торкнутися цієї теми.

І. Франко вів велику культурно-громадську роботу серед селянських робітничих і інтелігентних кіл поневоленої України, зокрема, Тернопільщини. Позитивно він оцінив діяльність стоголового денісівського хору в Варшавській газеті “Правда” (1885). Налагодив творчі контакти з Павлом Думкою під час студентської мандрівки по Поділля 1885 року у Тернополі, де виступав славний хор О. Вітошинського, в якому тоді співав селянський поет П. Думка, приятелював з ним упродовж 30 років.

І. Франко високо оцінив його поетичний талант у статті “Із поезій П. Думки” (1890), листувався з ним. Листи П. Думки до І. Франка зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України в Києві.

І. Франко побував у Купчинцях та Драгоманівці (1894, 1895, 1897, 1902 роки). Про перебування І. Франка в Купчинцях 1894 року писала письменниця Іванна Блажкевич у своєму спогаді “І. Франко в Купчинцях”: “Більше половини століття минає з того часу, про який я хочу тут розповісти. Ні жажливі воєнні події першої світової війни, ні польська пацифікація, ні скажені фашистські орди не затерли в моїй пам’яті спогадів про нашого славного поета – Івана Франка. Ці спогади, ідеї та твори Каменяра просвічували всьому моему поколінню шлях у важкому житті, зміцнювали сили і кликали вперед і вперед, вимагали служити народові.

Перед тим, поки я побачила Франка на власні очі, я знала вже його зі збірок поезій “З вершин і низин”, “В поті чола”, багатьох оповідань та повісті “Захар Беркут”.

Деякі твори зі Львова привозив нам житель нашого села, поет і посол до галицького сейму від русько-української радикальної партії Павло Думка. В його хаті була невеличка читальня, куди наші селяни часто сходилися. Інколи бувало приїде стільки людей, голці не було де впасти. Я досі пам’ятаю і навіть чую той голос, яким Павло Думка читав:

Не ридать, а добувати
Хоч си нам, як не собі,
Крашу долю в боротьбі.

І якою була наша радість, коли в 1894 році ми довідалися, що до нас в село Купчинці приїжджає на віче І. Франко. Ініціатором того віче був Павло Думка. Він привіз письменника з Тернополя просто до своєї хати. Це була неділя.

Віче мало відбутися на майдані біля церкви. З усіх кутків нашого села, та й з інших сіл – Денисова, Ішкова, Настасова, Золотої Слободи – йшли люди. Закінчилася Служба Божа в церкві. На площі – море голів. Усюди чулися слова: “Іван Франко буде говорити!”

Старий селянин Степан Гарматій відкрив віче. На голову обрали Павла Думку. Він коротко промовив і потім надав слово Франкові. Письменник вийшов на підвищення. Був у сірому костюмі, чорному капелюсі. З-під розщібнутого витертого піджака виднілася вишита сорочка. При комірці – червона герасівка. По обличчю письменника було видно, що він трохи втомлений. Франко зняв капелюх і поважно вклонився людям. Настала тиша.

– Шановна громадо! Люди!...

Говорив не дуже сильним голосом, намагався бути спокійним, хоч видно було наскрізь його кипучу енергію.

Франко говорив не про якісь загальні справи, не про світову політику. Говорив просто, як рівний з рівними, про те, чим накіпіла селянська душа, говорив

про нашу кривду, про визиск робочих рук. Час від часу свою промову переривав звертаннями до слухачів:

– Ви ж знаєте, це...

– Знаємо, знаємо, – твердо відповідали люди.

– Ви цю кривду на своїх плечах переносите...

– Ой, переносимо, переносимо... Щоб тим лайдакам було так “легко” вмирати, як нам жити...

– Лани зрошені вашим потом, політі кров’ю вашою і ваших дідів. Ви гірко працюєте, а що маєте з тої праці, за який сніп жнете?

– За десятий, за дванадцятий, – гірко відповідали люди.

Приспану свідомість правди будив Франко. Він говорив про необхідність боротьби з визиском. Казав, що доля робочих людей в їх руках, що народи в інших краях піднімаються на бій за свої права, тож хіба ми гірші.

На тих зборах в нашому селі Франко кинув невідоме нам тоді слово: страйк!

– Хай дідичі самі обробляють землю, хай збирають урожай. Ану, чи обійдуться без селян?

– І правда, – вигукували чоловіки. Але якби то єдність була між людьми...

– Згуртуємося, зорганізуємося, всі за одного, один за всіх! Виберемо комітет.

– Ей, де, де бідному проти багача... – недовіжливо помахували головами старі жінки, які ще пам’ятали панщину. Молоді вірили в силу Франкового вогняного слова.

Віче закінчилося, а люди не розходилися.

Зараз після віче організувався страйковий комітет, до складу якого ввійшли наші селяни: Павло Думка, Степан Гарматій і Микола Южин.

Перед жнивнами наступного року члени комітету поїхали до Франка на нараду. Повернувшись, вони скликали збори, де й було вирішено: “Будемо збирати хліб на ланах у панів, але не за такий сніп, як раніше, а за восьмий. Не хоче – хай сам жне”.

Поміщик не погодився. Спочатку він вів себе дуже незалежно і визивно. “Голоти досить, – сказав. – Не зробите ви – зроблять інші...!”

Лише двох страйколомів знайшлося в селі. Але це була крапля на панських широких полях. Хліба перестигали, просили серпа, коси.

Люди страйкували не лише у нашому селі, а й в навколишніх. Не допомагало залякування поліції. Поміщик з нашого села почав переговори із страйковим комітетом. Він змушений був погодитися на вимоги селян.

Одночасно і двірські батраки вибороли собі підвищення плати – 12 мір твердого зерна на рік, замість 10, як одержували раніше.

Так І. Франко допоміг нам здобути першу значну економічну перемогу, яка мала, безперечно, велике політичне значення. Ми впевнилися у своїх силах, та переконалися, що в організації, в згуртуванні – міць народу. Ми бачили, що не ридати треба, а добувати, як учив поет.

Взимку 1895 року І. Франко знову коротко побував у нас. Мав якусь нараду з деякими селянами, здається, мова йшла про наступні вибори.

Коли ми довідалися, що поет в селі, ми вирішили щось подарувати йому, бо знали, що він бідує з жінкою і дітьми, що в дуже важких умовах йому доводилося працювати. Молодь кинулася і провела збір на дар поетові. Та він не хотів брати, і довелося дуже довго просити його. Погодився лише тоді, коли йому сказали, що люди образилися би, подумали б, що він погордив ними.

Тут хочу сказати ще про одну справу, якою І. Франко особливо цікавився в селі Купчинцях. В 90-х роках письменник порушив справу економічного піднесення селян через сільськогосподарські спілки. Про це писалося в журналі “Народ” (№ 5 і 7 за 1890 рік). Про це чимало говорилося тоді, хоч, правда, багато було нам і незрозуміло. За вказівками І. Франка деякі люди почали спільно працювати на своїх господарствах. Так, Степан Гарматій і Андрій Білий на хуторі Драгоманивка організували невелике спільне господарство. Всі члени тої спілки разом обробляли землю, вони першими і купили деякі сільськогосподарські машини. Обидва рази свого перебування в селі Франко приходив на це господарство, розпитував про хиби, приглядався, давав поради. Спілка добре розвивалася і проіснувала аж до Першої світової війни.

Два роки пізніше я знову бачила І. Франка в Тернополі. Він приїжджав на передвборну агітацію. Йшов вулицею задуманий, але енергійний. Мені дуже хотілося підійти до нього, поздоровити і привітати, але не відважувалася, та й тоді я хворіла на очі і поспішала до повітового лікаря Гладішевського, в якого я лікувалася. Через якусь годину я вже сиділа в кабінеті лікаря, він оглянув мене і збирався закапати якісь краплі в око. В той час відкрилися двері і влетів блідий юнак, гімназист 7-го класу. Він не помітив мене і піднесеним схвильованим голосом заявив:

– Чи ви, тату, знаєте, проти кого висуваєте свою кандидатуру на посла? Як ви можете ставати на дорозі такої великої людини, як Франко? Тату, що ви робите?!

Старий лікар почервонів, як рак, опустив голову і не відповів ні слова. Чи з огляду на мене, чи в нього дух перехопило, що власний син виступає проти нього...

І. Франко на виборах, як відомо, не пройшов. Польська шляхта та австрійські високі урядовці пошакрували вибори і не допустили, щоб український революціонер був обраний послом. Але ми знали правду, і та війна з властью імущими ще більше загартувала нас, а І. Франко став ще улюбленишим нашим борцем. Ми ще більше почали читати його натхненні твори, аматорський гурток ставив “Украдене щастя” і “Учителя”, в якому письменник так правдиво змалював “борця без лаврів і без страви”, як то говорилося про галицьких вчителів.

...Йшла весна 1905 року. До Галичини доходила луна революції. А згодом до нашого села прийшла поема “Мойсей”, написана під впливом тієї великої весни, під впливом тих великих зрушень і сподівань.

Селяни читали “Мойсея” і плакали. Слова безсмертної поеми робили їх дужими і гордими за свої мозолисті руки, за свій народ, який (о, ми сильно вірили разом з поетом!) неодмінно засяде у народів вольних колі”.

У 90-х роках І. Франко записував у Купчинцях історичні пісні “Ой морозе Морозенку”, “Літай, літай, сивий орле”, “Ой не три дні та не три неділі, як Нечая

ляхи вбили” та коломийки. До речі, ці пісні розшукав в архівах завідуючий відділом фольклору ІМФЕ ім. М. Рильського Національної Академії Наук України, професор Олексій Дей, і ввів їх до своїх фольклорних збірників “Народні пісні у записах І. Франка” (1981) та “Спілкування митців з народною поезією” (1981). Вчителька Ярослава Фалатович написала мелодію до першої української пісні і вона надрукована у цих збірниках.

На початку 1908 року І. Франко важко хворів. Вся передова громадськість Галичини була стурбована цим, а побратими Каменяра ревно сліdkували за станом його здоров’я, і як могли підтримували його моральний стан та матеріальне становище сім’ї. А влітку прилетіла радісна звістка до П. Думки: І. Франко одужав, і далі береться до письменства.

Але тяжка недуга підірвала сили великого письменника, він далі хворів, тому П. Думка разом із В. Стефаником на зборах, вічах і в пресі далі виступають, щоб дати матеріальну допомогу хворому Франку. Про це свідчить стаття “Слово мужика до мужиків” П. Думки опублікована в газеті “Громадський голос”. У цій статті П. Думка звертається з великим болем в душі до галичан створити фонд допомоги хворому Франкові, підносить в очах народу його величні заслуги на громадській і письменницькій ниві: “Його цінять вже і свої і чужі, а ми мужики гордимось, що маємо його між собою ще живим. Його слава як поета, критика та суспільного діяча несуться не лише по Україні а й поза її границями... Франко приніс в дари для свого народу сотки томів літератури, ми читаємо його баземертні твори та сліdkуємо за кожним його кроком його хворої особи”.

І далі П. Думка картає українську буржуазію, яка в банках щадить тисячі, мільйони крон і не хоче допомогти геніальному синові української нації І. Франкові.

Правда П. Думка не тільки в своїх хвилюючих промовах і закликах давати допомогу хворому Каменяреві, але і в своїх околицях неодноразово збирав гроші з селян, а інколи навіть доставляв сім’ї І. Франка продукти. Частина зібраних грошей Тернопільського повіту на фонд Франка була покладена з ініціативи П. Думки в Тернопільський банк “Надія”.

У газеті “Громадський голос” із задоволенням прочитаємо публіцистичну статтю “З приводу ювілейного обходу дохтора І. Франка”, де теплим словом П. Думка знов згадав свого славного побратима: “40 літ минає вже з того часу, коли в нас повіяло теплим словом весни, вітром апостольського слова І. Франка, нового евангелія правди, де натхненні широю душею поезії, вливали та малювали образи хлопської сумної та незалежної долі, де його щирі сльози-думи раді були омити ті бруди, п’ятна рабства та вікові злидні та вилеліяти в простих сардаках, в тих обірваних робочих чорноробів великої ідеї і великої цілі.

Варто підкреслити, що П. Думка високо підносив авторитет І. Франка у тодішніх читальнях “Просвіти”, на народних вічах, зібраннях селян і інтелігенції, пропагував його твори серед молоді, студентів, гімназистів, давав читати його прозові та поетичні твори всім членам “Просвіти”.

Перед Другою світовою війною тут у с. Купчинцях був створений гарний молодіжний хор “Каменярі” ім. М. Драгоманова, яким керував талановитий актор, музикант і диригент Йосиф Мороз. Цей хор мав прекрасний патріотичний репертуар, де домінували пісні на слова поезій Т. Шевченка та І. Франка. Всі хористи були в чудовому народному одязі з вишивками, дівчата вплітали тризуб у вінки, а хлопці мали його на грудях. Молодіжний драгоманівський хор на святі В. Стефаніка у 1936 році в Тернополі зайняв одне із перших місць серед хорових колективів тернопільського Поділля за свій неповторний репертуар та народну ношу. Моя Мама, Наталія Венглік співала в цьому хорі.

У 20–30-х роках франківські вечори були традиційними у Купчинцях і Драгоманівці, Денисові, Ішкові, Богатківцях, Золотій Слободі, Плотичі, Березовиці Великій, та багатьох селах і містах нашого Подільського Тернопілля.

У Купчинцях 1971 року споруджено пам’ятник І. Франкові роботи талановитого скульптора лауреата Шевченківської премії Івана Гончара та тернопільського архітектора Бориса Гаврилюка, що встановлений у центрі села біля школи.

Василь Олійник (Львів)

Іван Франко і музейництво

Про Івана Франка написано чимало як про поета, письменника, громадського діяча, політика, історика, фольклориста, літературного критика, мистецтвознавця, етнографа. Але серед тих різносторонніх інтересів, які ще не висвітлені в науковій літературі, на наш погляд, є його внесок у розвиток музейництва, зокрема, музейництва Галичини.

Західноукраїнське музейництво, по суті, зароджувалось і виростало разом з І. Франком. Від колекціонування через виставки до створення музеїв – такий шлях еволюції музейництва. Музейництво Галичини з самого початку було релігійно-етнографічним.

Час і місце народження майбутнього професора філософії сприяли його зацікавленню етнографічними матеріалами. Народився він в мальовничому Підгір’ї, у багатому етнографічними матеріалами бойківському селі Нагуєвичах на початку другої половини XIX ст. Ще в дитячі і шкільні роки його оточував бойківський інтер’єр хати, старі солом’яні будівлі, примітивні, переважно дерев’яні, знаряддя праці, а ще церква і звичаї з легендами, піснями і переказами.

Не знаючи ще добре що таке музей, на другому курсі Дрогобицької гімназії на чолі з “молодшим суплетом” Іваном Верхратським І. Франко разом з іншими учнями брав участь у колекціонуванні. І. Верхратський, як природник, “поза школою віддався головно збиранню і впорядкуванню різnorodних комах. В цім ділі, пізнав-